

Η ΚΑΘΑΡΣΗ, Ο ΝΟΥΣ, Η ΨΥΧΗ ΚΑΙ ΤΟ ΕΝ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΠΛΩΤΙΝΟ

● **Του Κλείτου Ιωαννίδη**
Θρησκευολόγου-Καθηγητή Φιλοσοφίας

Η νοσταλγία της επιστροφής

Η κάθαρση για τον Πλωτίνου προϋποθέτει την απομάκρυνση από το εσωτερικό του ανθρώπου κάθε στοιχείου ξένου προς το Ένα, το Ον, που είναι επέκεινα των όντων και «ἐπέκεινα τῆς οὐσίας, πρεσβεία τε καὶ δυνάμει», όπως πολύ επιγραμματικά μας είπε ο Πλάτων στην Πολιτεία. Το Εν, είναι ταυτόσημο με το Πλατωνικό Αγαθό, την πηγή της ζωής και την πρώτη αιτία όλων των όντων. Στη διαλεκτική πορεία προς την πηγή κάθε πράγματος, το υπέρτατο Αγαθό, ο άνθρωπος, ξαναβρίσκει τη χαμένη του ύπαρξη, το χαμένο του εαυτό. Πρόκειται για απογύμνωση από ό,τι και όσα δεν είναι το Εν, ώστε να ανοικήσει εντός του ανθρώπου η αιώνια πραγματικότητα και η παρουσία του Ενός¹.

Η επανεύρεση του απολεσθέντος εαυτού παίρνει τη μορφή της επιστροφής στον οίκο του ουράνιου πατρός, του αιωνίου εραστού της ψυχής. Γι' αυτό και η κάθαρση στην Πλωτινική γλώσσα συνοδεύεται από την ισχυρή επιθυμία του γυρισμού στην πατρική εστία, τη ρίζα της ανθρώπινης ύπαρξης και ουσίας, την ίδια τη φύση και το είναι των όντων και των πραγμάτων².

Ο Πλωτίνος μεταφράζει σε όρους ζωής και νοσταλγίας επιστροφής τον Πλατωνικό ορισμό του

Τιμαίου ότι ο άνθρωπος είναι «φυτόν οὐράνιον», το οποίο έχει τις ρίζες του στον ουρανό και όχι στη γη. Πιστός σύμμαχος του νοσταλγού και ζητητού του αιωνίου θα παραμείνει ο νους, ο κυβερνήτης της ψυχής. Η μεταστροφή του όμματος, του βλέμματος της ψυχής, προς τη νοητή πραγματικότητα, κατά σταθερό και αδιάλειπτο τρόπο, θα της επιτρέψει να βρει την οδό της σωτηρίας από όλα όσα την εμποδίζουν από την αληθινή θέα των υπερβατών. Η μόνιμη εγκατάσταση της ψυχής στην υπερβατική πραγματικότητα του νου, σημαίνει γι' αυτήν απελευθέρωση από το φαινομενικό κόσμο του φθαρτού αισθητού γίγνεσθαι³.

Ύπαρξη στραμμένη προς την εξωτερικότητα, έστω κι αν αγωνίζεται σπασμωδικά και στιγμιαία για τα ένδον της ψυχής, δεν έχει καμιά δυνατότητα ν' αντικρύσει την αλήθεια του νοητού κάλλους. Το είναι της ψυχής εγκαθιδρύεται στην πρωτογενή, την πρώτη και πρωταρχική νοητή τάξη, μόνον όταν απομακρυνθεί από τις συνάψεις, τις πράξεις, τις επιθυμίες, τα πάθη, τις μνήμες και κάθε άλλου είδους προσκόλληση και συγχρονισμό με τον πρόσκαιρο και περαστικό, σωματικό, γήινο και υλικό κόσμο. Για τον Πλωτίνου ο άνθρωπος που προσκολλάται στα εξωτερικά φαινόμενα είναι επιπόλαιος και χαμένος.

Και γι' αυτή του την κατάσταση εξορίας από τον παράδεισο του υπερτάτου Αγαθού είναι εξ ολοκλήρου υπεύθυνος, εξαιτίας του τρόπου της ζωής

¹ Rene Arnou, *Le Desir de Dieu dans la philosophie de Plotin*, Paris, 1921, σ.202. *Εννεάδες*, III, 6,5.

² *Εννεάδες*, III, 6.6.

³ *Εννεάδες*, III, 7. 1-8.

που επέλεξε. Ο Θεός στην προκειμένη περίπτωση είναι αθώς, απαθής θεατής, αναίτιος. Όπως θάλεγε το τέλος της Πλατωνικής Πολιτείας⁴.

Για την επανεύρεση της αρχαίας φύσης και της ομοιότητας με το Θεό, χρειάζεται η φυγή από τον αισθητό κόσμο της διαρκούς αλλαγής προς τη σταθερότητα και αιωνιότητα του άλλου κόσμου, εκείνου της υπερβατικότητας. Φυγή μόνου προς Μόνον⁵.

Η εγκατάλειψη του μερικού και η απομάκρυνση από εκείνο, που δεν περιέχει το όλο εντός του, ή, πιο σωστά, δεν είναι το Όλο, έχει ως αναπόδραστη συνέπεια την εκδήλωση και παρουσία του πραγματικού Όλου. Σε όποιον από τους ανθρώπους ζει με οτιδήποτε άλλο εκτός από το Όλο, τότε το Εν, αυτό που αποκαλέσαμε Θεό, Όλο, Αγαθό, δεν φανερώνεται στην ύπαρξη και στη ζωή του. Η φανέρωση του Ενός απαιτεί φυγή από τη σχετικότητα και την πολλαπλότητα. Ένα τέτοιο κατόρθωμα προϋποθέτει γιγαντομαχία περί την ουσία, όπως θάλεγε ο Πλάτων, σφοδρή επιθυμία επιστροφής και νόστο της ουράνιας πατρίδας. Σε τι συνίσταται, όμως, αυτή η φυγή; Η μεταφορά προς τα νοητά δεν έχει τίποτε από την εν τόπω και χρόνω αλλαγή. Πρόκειται για αλλαγή της όρασης. Λέγει χαρακτηριστικά ο Πλωτίνος: «Τις οὖν ὁ στόλος καὶ ἡ φυγή; Οὐ ποσὶ δεῖ διανῦσαι, πανταχοῦ γὰρ φέρουσι πόδες ἐπὶ γῆν ἄλλην ἀπ' ἄλλης οὐδέ σε δεῖ ἵπτων ὄχημα ἢ τὴν θαλάττιον παρασκευᾶσαι, ἀλλὰ ταῦτα πάντα ἀφεῖναι δεῖ καὶ μὴ βλέπειν, ἀλλ' οἷον μύσαντα ὄψιν ἄλλην ἀλλάξασθαι καὶ ἐνεγεῖραι, ἦν ἔχει μὲν πᾶς, χρῶνται δὲ ὀλίγοι».⁶

Η καλλιέργεια της σωστής εσωτερικής όρασης γίνεται σταδιακά και προοδευτικά, μέχρις ότου το βλέμμα της ψυχής επιτύχει τη θέα του αληθινού φωτός, αντικρύσει το ίδιο το ωραίο και την πηγή του ωραίου, το Αγαθό, «τὴν πηγὴν καὶ ἀρχὴν τοῦ καλοῦ»⁷. Εδώ δεν πρόκειται για σταδιακή απάρνηση συγκεκριμένων αντικειμένων, αλλά για απάρνηση μιας συγκεκριμένης οπτικής γωνίας, ενός ολόκληρου συστήματος αξιών. Η αλλαγή της θέας απαιτεί απαλλαγή από «δόξας ἄλλοτριᾶς»⁸ και κάθαρση από τα πάθη⁹. Ο αγωνιστής φιλόσοφος χρειάζεται «ἄλλον τρόπον τοῦ ἰδεῖν»¹⁰.

Οι αρχικές υποστάσεις

Για να ανακαλύψει ο άνθρωπος το διαφορετικό τρόπο του «ἰδεῖν» και ν' αντικρύσει τα ουράνια θεάματα του νοητού κάλλους και, στη συνέχεια, για

να ενωθεί με το Εν, χρειάζεται να στραφεί προς την ενδοχώρα της ψυχής ενθυμούμενος, την ίδια ώρα, την ουράνια καταγωγή του και ότι είναι παιδί «πατρὸς Θεοῦ»¹¹.

Για την ολοκληρωμένη γνώση του οντολογικού συστήματος του Πλωτίνου και της λειτουργίας του, χρειάζεται η περισυλλογή και ο εσωτερικός διαλογισμός της ψυχής, η οποία κρύβει εντός της τις θείες υποστάσεις, δηλαδή τις πρώτες αρχές και αιτίες του πραγματικού. Στις τρεις αρχικές υποστάσεις αφιερώνει ξεχωριστό βιβλίο ο φιλόσοφος της Αλεξανδρείας, την πρώτη πραγματεία της πέμπτης Εννεάδος, με τον χαρακτηριστικό τίτλο «Περὶ τῶν τριῶν ἀρχικῶν ὑποστάσεων». Εδώ γίνεται συζήτηση περί της ψυχής, του νου, και του Ενός. Στις υποστάσεις αφιέρωσε και άλλα βιβλία ο διδάσκαλος, όπως για παράδειγμα τα: «Περὶ ψυχῆς ἀποριῶν πρῶτον, Περὶ ψυχῆς ἀποριῶν δεύτερον, Περὶ τῆς εἰς τὰ σώματα καθόδου τῆς ψυχῆς, Περὶ τοῦ εἰ πᾶσαι αἱ ψυχαὶ μία»¹², Περὶ νοῦ καὶ τῶν ἰδεῶν καὶ τοῦ ὄντος¹³, Περὶ τοῦ νοητοῦ κάλλους¹⁴, Ὅτι οὐκ ἔσω τοῦ νοῦ τὰ νοητὰ καὶ περὶ τ' ἀγαθοῦ¹⁵, Πῶς ἀπὸ τοῦ πρώτου τὰ μετὰ τὸ πρῶτον καὶ περὶ τοῦ Ἐνός¹⁶, Περὶ τοῦ πῶς τὸ πλῆθος τῶν ἰδεῶν ὑπέστη καὶ περὶ τ' ἀγαθοῦ¹⁷, Περὶ τοῦ ἔκουσίου καὶ θελήματος τοῦ Ἐνός¹⁸, Περὶ τ' ἀγαθοῦ ἢ τοῦ Ἐνός¹⁹. Αναφορές και συζητήσεις για τις τρεις αρχικές υποστάσεις, τις σχέσεις της απομακρυσμένης μέσα στη λήθη και την άγνοια του γήινου κόσμου ψυχής, κάνει διαρκώς ο Πλωτίνος στο σύνολο του έργου του. Ας δούμε όμως συνοπτικά το αρχιτεκτονικό οικοδόμημα των Πλωτινικών υποστάσεων, τη φύση και τις ιδιότητές τους.

Η ψυχή

Για τον Αλεξανδρινό σοφό οι ψυχές διαδραματίζουν κοσμικό ρόλο. Η ψυχή έχει δημιουργι-

⁴ Εννεάδες, III, 8. 8-11.

⁶ Εννεάδες, I.6.8.

⁸ Εννεάδες, III.6.5

¹⁰ Εννεάδες, VI.9.11.

⁵ Εννεάδες, VI. 9.11.

⁷ Εννεάδες, I, 6.9

⁹ Ibid.

¹¹ Εννεάδες, V.II.

κή αποστολή και δίνει ζωή στα ουράνια σώματα, όπως διατυπώθηκε και από τον Πλάτωνα στο Φαίδρο και στους Νόμους²⁰. Η ψυχή είναι υπεύθυνη για τα θαυμάσια του ουρανού, εισάγοντας παντού την τάξη και την κίνηση. Η παρουσία ή η απουσία της ψυχής ευθύνεται για τη ζωή ή το θάνατο των όντων, τα οποία ζωοποιεί. Η ψυχή είναι ταυτόσημη με τη ζωή και, για τον Πλωτίνω, δεν υπάρχει διαφορά μεταξύ ατομικής και κοσμικής ψυχής. Η του παντός ψυχή είναι παρούσα σ' όλες τις ατομικές ψυχές. Η κάθοδος τους στα διάφορα σώματα δεν επηρεάζει καθόλου τη συνυφή τους με την κοσμική ψυχή, από την οποία εκπορεύονται. Η ψυχή έχει υπερβατικό περιεχόμενο σε σχέση με το σώμα, στο οποίο δίνει ζωή και υπόσταση. Η ψυχή υπαγορεύει στο σώμα τι θα πράξει, το χρησιμοποιεί και το κινεί απ' έξω²¹. Κι αυτή είναι η διαφορά του Πλατωνισμού από τον Αριστοτελισμό: ο τελευταίος ενώνει την ψυχή με το σώμα, ενώ στον Πλατωνισμό η ψυχή ενεργεί εντός του σώματος ως ξεχωριστό από την ίδια²². «Οἷον σκοτεινὸν νέφος ἡλίου βολαὶ φωτίσασαι λάμπειν ποιούσι χρυσοειδῆ ὄψιν δίδουσαι, οὕτω τοὶ καὶ ψυχὴ ἐλθοῦσα εἰς σῶμα οὐρανοῦ ἔδωκε μὲν ζῶν ἔδωκε δὲ ἀθανασίαν, ἦγειρε δὲ κείμενον»²³.

Προτού εκδηλωθεί η ψυχή, ο ουρανός ήταν σώμα νεκρό, «ὃ στυγέουσιν οἱ θεοί», όπως λέει η Ιλιάδα²⁴. Αν ο ουρανός είναι «ζῶν εὐδαίμων», αυτό το οφείλει στην ψυχή²⁵. Η δύναμη και η φύση της ψυχής φαίνονται, επίσης, και στην πανταχού παρουσία της, με την οποία καλύπτει, δίνει ζωή και κινεί ολόκληρο το σύμπαν. Αντίθετα, το σώμα διαιρείται, ανάλογα με το χώρο και δεν μπορεί να είναι παρόν σ' όλα τα μέρη. Η ψυχή του παντός, ενοποιεί την πολλαπλότητα των μερών και κάνει θεό το σύμπαν.

Ονομάζει Θεό τον κόσμο ο Πλωτίνω, γιατί ο κόσμος συμμετέχει στο θεϊκό της ψυχής, η οποία του δίνει τη ζωή, την ύπαρξη και την κίνηση. Με τη σειρά της η ψυχή, πανταχού παρούσα και μία, ομοιάζει με τον γεννήτορα πατέρα, δηλαδή με την ανώτερη από αυτήν υπόσταση, το ίδιο το Έν²⁶. Γι' αυτό, για τον αλεξανδρινό διδάσκαλο, θα πρέπει ο άνθρωπος, μέσω της κάθαρσης και της απογύμνω-

σης, ν' απαλλαγεί από το φθαρτό και θνητό του σώμα, το ένδυμα αυτό της ψυχής, όπως μας λέει χαρακτηριστικά ο Πλατωνικός Γοργίας²⁷.

Η Πλωτινική αυτή κοσμολογία συνοδεύεται από την ηθική πράξη. Η γνώση της κοσμικής ψυχής συνεπάγεται ανύψωση του ανθρώπου πέραν των παθών, τα οποία συνδέονται με τη φροντίδα του σώματος και ένωση με την του παντός ψυχή, η οποία χωρίς να κινείται, δίνει την κίνηση στο σύμπαν²⁸. Γι' αυτό και ο Πλωτίνω προτρέπει την ανάβαση προς το Θεό μέσω του «τιμίου καὶ θείου χρώματος τῆς ψυχῆς»²⁹.

Μεταξύ της ψυχής και του θεού παρεμβάλλεται ο νους, του οποίου η ψυχή είναι εικόνα και αντανάκλαση. Η ψυχή είναι ο λόγος του νου, γι' αυτό και αποκαλείται νοερά. Εκ του νοός έρχεται η τελείωση της ψυχής. Ο νους είναι εκείνος, που την κάνει θεία, αφού βρίσκεται υποστασιακά πιο ψηλά από εκείνην.

Η ψυχή είναι η ενέργεια του νου. Η σχέση ψυχής και νου συγκρίνεται μ' εκείνη της θυγατέρας προς τον πατέρα, ο οποίος και την τρέφει, αφού αυτή έχει την ίδια φύση μαζί του. Η νοερά ψυχή περνά από το δυνάμει στο ενεργεία, εφόσον θεάται το νου, αντίθετα από το νου ο οποίος βρίσκεται πάντοτε στο ενεργεία. Η ψυχή ανέρχεται προς το θεό μέσω του μεγάλου μεσάζοντος που είναι ο νους, η μεταξύ θεού και ψυχής υπόσταση³⁰.

Ο νους

Ο Emile Brehier, στην εισαγωγή του στην έκδοση του «Περὶ τῶν τριῶν ἀρχικῶν ὑποστάσεων», γράφει χαρακτηριστικά για το νου: Η περιοχή του νου, όπου αποσύρεται η ψυχή, υπάρχει ως το πρότυπο του αισθητού κόσμου (όπως το δείχνει και ο Τίμαιος), περιλαμβάνοντας στην αλήθεια, στην τελειότητα, στην ακινησία, στην αιωνιότητά του, όσα εκδηλώνει ο αισθητός κόσμος. Η εσωτερική ζωή, η οποία οδηγεί την ψυχή στη γνώση του εαυτού της, είναι συνώνυμη της κίνησης, μέσω της οποίας ανακαλύπτει τη φύση και την ουσία του σύμπαντος³¹.

Ο νους είναι το «ἀρχέτυπον», όπως χαρακτη-

¹² *Εννεάδες*, IV.2-9.

¹³ *Εννεάδες*, V.9

¹⁴ *Εννεάδες*, V.8.

¹⁵ *Εννεάδες*, V.5.

¹⁶ *Εννεάδες*, V.4.

¹⁷ *Εννεάδες*, VI.7.

¹⁸ *Εννεάδες*, VI.8.

¹⁹ *Εννεάδες*, VI.9.

²⁰ *Φαίδρος*, 245c, *Νόμοι*, 899b.

²¹ *Φαίδων*, 94b, *Αλκιβιάδης I*, 130a, *Νόμοι*, 895c-896c.

²² *Εννεάδες*, IV. 7.2, 8.5, *Τίμαιος*, 34b-36e.

²³ *Εννεάδες*, VI.2(20-23).

²⁴ *Ιλιάδα*, XX,65.

²⁵ *Εννεάδες*, V.1.2 (23-26)

²⁶ *Εννεάδες*, V.1.2 (35-45)

²⁷ *Γοργίας*, 523c, βλ. *Ηράκλειτος*, απ.96, *νέκυες κοπρίων εκβλητότεροι*.

²⁸ *Εννεάδες*, V.1.2. (47-50).

²⁹ *Εννεάδες*, V.1.3.

ριστικά τονίζει ο Πλωτίνος, του αισθητού κόσμου. Αναβαίνοντας από τον αισθητό κόσμο, αναβαίνουμε στην αιτία της κίνησης και της ζωής του, δηλαδή την κοσμική ψυχή. Αναβαίνοντας, ωστόσο, από τα αισθητά στην αληθινή πραγματικότητα, αναβαίνουμε στον κόσμο του νου, την αιτία της ψυχής. Στον αρχετυπικό αυτό κόσμο του νου τα νοητά πράγματα γνωρίζουν εσωτερικά το είναι τους: «ἐπὶ τὸ ἀρχέτυπον αὐτοῦ καὶ τὸ ἀληθινώτερον ἀναβάς κ' ἐκεῖ πάντα, ἰδέτω νοητὰ καὶ παρ' αὐτῶ ἀΐδια ἐν οἰκείᾳ συνέσει καὶ ζωῆ.»³².

Οι ιδέες δεν είναι αφηρημένες αρχές της νόησης ούτε τα ανώτερα όντα που βρίσκονται έξω από το νου. Είναι το ίδιο το βαθύ το περιεχόμενο του νοός³³, ο οποίος, φυσικά, βρίσκεται εκτός τόπου και χρόνου. «Πάντα γὰρ ἐν αὐτῶ τὰ ἀθάνατα περιέχει, νοῦν πάντα, θεὸν πάντα, ψυχὴν πᾶσαν, ἐστῶτα αἰεῖ.»³⁴. Ο νους είναι για το φιλόσοφό μας σε κατάσταση πληρότητας, κόρου. Δεν έχει να πληρώσει καμιά του έλλειψη, ούτε και χρειάζεται να αλλάξει φύση, τόπο ή διαστάσεις: «Ποῖ δὲ μετελθεῖν πάντα παρ' αὐτῶ ἔχων; Ἀλλ' οὐδὲ αὐξῆν ζητεῖ τελειότατος ὢν. Διὸ καὶ τὰ παρ' αὐτῶ πάντα τέλεια, ἵνα παντὶ ἢ τέλειος οὐδὲν ἔχων ὅτι μὴ τοιοῦτον, οὐδὲν δ' ἔχων ἐν αὐτῶ ὁ μὴ νοεῖ, νοεῖ δὲ οὐ ζητῶν, ἀλλ' ἔχων. Καὶ τὸ μακάριον αὐτῶ οὐκ ἐπίκτητον, ἀλλ' ἐν αἰῶνι πάντα.»³⁵. Το ίδιο δεν ισχύει για την ψυχή, η οποία, αντίθετα από το νου, δεν κατέχει όλα τα αντικείμενα της νόησης. Τα αντικρίζει διαδοχικά, γι' αυτό και λειτουργεί μέσα στις διαστάσεις του χρόνου, ο οποίος μιμείται την αιωνιότητα, όπως μας είπε ο Τίμαιος³⁶.

Το Έν

Στο έκτο κεφάλαιο της πραγματείας «Περὶ τῶν τριῶν ἀρχικῶν ὑποστάσεων» ο Πλωτίνος θέτει μερικά βασικά ερωτήματα αναφορικά με τις σχέ-

σεις του Ενός, του νου και της ψυχής, με κεντρικό το παραδοσιακό φιλοσοφικό ερώτημα του πώς εκ του Ενός γεννάται η πολλαπλότητα.

Από τις θέσεις, που αναπτύσσονται, φαίνεται καθαρά η ιεραρχική θέση, η φύση και η λειτουργία της καθεμιάς από τις τρεις αρχικές υποστάσεις: Του Ενός, του νου και της ψυχής.

Με δέος αντικρίζει το ερώτημα της γέννησης του πολλαπλού από το Ένα, και, προπαντός, γιατί το Εν δεν έμεινε στον ίδιο τον εαυτό του (αφ' εαυτού). Τα ερωτήματα αυτά προκαλούν θρησκευτική κατάσταση στην ψυχή του φιλοσόφου, ώστε πλησιάζει τις θείες αυτές υψηλές πραγματικότητες μέσα στην προσευχή του μόνου προς Μόνον, μακριά από τα σωματικά πάθη και απογυμνωμένος από ό,τι είναι ξένο προς το θεό. Πρόκειται για είσοδο και μύηση στα άδυτα του ναού³⁷. «Δεῖ τοῖνυν θεατὴν ἐκείνου ἐν τῷ ἔσῳ ὅλον νεῶ ἐφ' ἑαυτοῦ ὄντος, μένοντος ἡσύχου ἐπέκεινα ἀπάντων.»³⁸. Η σύγκριση με τα διάφορα μέρη του ναού εμφανίζεται συχνά στο σύνολο των Εννεάδων. Ο θεός του ναού αντιπροσωπεύει το Εν ή το Αγαθό³⁹. Για την είσοδο στα άγια των ιερών, δηλαδή στην ένωση με το Αγαθό, απαιτείται η κάθαρση και η απογύμνωση από όλα τα ενδύματα της καθόδου στον αισθητό κόσμο.

Στο ερώτημα πώς το πολλαπλό γεννιέται από το Έν και πώς το Έν δεν έμεινε κλειστό στον εαυτό του, ο φιλόσοφος απαντά, επικαλούμενος τη θρησκευτική εμπειρία της μεταφοράς της αόρατης ενότητας του θεού στο ναό, μέσα στην πολλαπλή εκδήλωση που εκφράζουν τα εξωτερικά αγάλματα. Ο πιστός δοκιμάζει και ανακαλύπτει ότι η θεότητα δεν παραμένει στη μυστική ενότητά της και ο φιλόσοφος νοιώθει το ίδιο μέσα στον αόρατο ναό της ψυχής του. ■

³⁰ Εννεάδες, V.1.3.

³¹ Emile Brehier, *Enneades*, τόμ. V, Paris, 1956, σ.9.

³² Εννεάδες, V.1.4 (6-7)

³³ Andreas Gralser, *Plotinus and the Stoics*, Leiden, 1972, σς.20-22.

³⁴ Εννεάδες, V.1.4. (10-12).

³⁵ *Ibid*, (12-18)

³⁶ Τίμαιος, 37d. Βλ. επίσης «Περὶ αἰῶνος και χρόνου» στον

τόμο III, το έβδομο βιβλίο των Εννεάδων.

³⁷ Εννεάδες, VI. 9.II (50-51) φυγή μόνου προς μόνον. Βλ. επίσης VI.6 (11) μόνου προς μόνον. J.M. Rist, *op.cit.* το καιφάλαιο που αναφέρεται στην προσευχή στον Πλωτίνιο, σ.199 κ.ε., Φίληβος, 25b, Τίμαιος, 27c.

³⁸ Εννεάδες, V.I.6 (12-14)

³⁹ Εννεάδες, V.9 Περὶ νου και των ιδεων και του οντος.